

ORTAÇAĞIN SON YÜZYILINDA MÜHİM TARİHÇİLER VE ESERLERİ (1353-1453)

Güray KIRPIK (*)

Özet

Ortaçağın son yüzyılındaki tarihçiler ve eserleri günümüze kadar yaptığı tesirler ile önemini kanıtlamıştır. Burada bu yazarlar ve eserlerini ele alacağız. Özellikle, çağımız şartlarında bile yazılması güç tarihi ve edebi kıymete haiz eserleri telif eden bu dönem tarihçilerinin eserlerinin kapsamı oldukça geniştir. Burada özellikle yüz yıllık bir dönemde ortaya konan tarihçilik birikimini de görebiliyoruz. Yer yer dikkatimizi çekecek detaylar birdenbire önümüze çıkacaktır. Böylece yeni ve yakın çağın tarihçilerine kalan mirası daha yakından tanıma fırsatına sahip olacağız.

Anahtar Kelimeler: Ortaçağ, Tarihçi, Onbeşinci Yüzyıl.

Important Historians of Medieval's Last Century and their Works (1353-1453)

Abstract

The ultimate century of middle ages' historians and their works verified their importance with affects on today. Here, this important autors and their works will be take in hand. Specially, historians of this century's works, it's impossible to write now at the same historical and literary importance, and their scope quite enlarge. Also here, we could see the accumulation of historiography of middle ages' last century. Occasionally, here details will scane on suddenly and will take our attentions. Thus, we will have an opportunity of recognition of legacy, was remain to the modern ages' historans, closely.

Key Words: Middle Ages, Historian, 15th Century.

*) Yrd. Doç. Dr., G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi.
(e-posta: guray@gazi.edu.tr)

Giriş

Ortaçağ tarihçiliği denildiğinde dünyanın en çok kaynak birikimine sahip olan İslam tarihçileri ve onların eserleri akla gelir. İslam dairesinin dışında bir başka kaynak sahasını bu genişlikte ve bollukta bulmak mümkün değildir. Bu yazıda XV. yüzyılda yaşamış ve eser bırakmış ve eserleri günümüze kadar gelmiş Türk, Arap, Fars, Timur ve Çağatay kaynaklarına değineceğiz. Bunlar arasında eserlerini bizzat tetkik edip görebildiklerimize ait malumatı daha geniş tutmaya çalışacağız. Ayrıca müelliflerin eserlerinden tarih eserlerini öncelikle tanıtmaya çalışacağız.

1-Muhammed bin Abdurrahim bin El-Furat (D.1334- Ö.1405)¹

Kahire’de doğdu. Fıkıh ve hadis ilmini tahsil etti. “*Tarihu İbn Furat (Tarihu’d-Düvel ve’l-Muluk)*” adlı eserinden Katib Çelebi de bahsetmektedir. Dokuz ciltten oluşan kitabın 7 ciltlik yazma bir nüshası Viyana Kütüphanesi’ndedir. Eksik ciltlerin Paris’te olduğunu bilmekteyiz. “*Bursa Hasan Çelebi Tarihi*”nde kitabın dokuz, on ve onbirinci yazmalarının bulunduğunu görüyoruz. Kitap Beyrut’ta da basılmıştır. Türkiye’de baskısı yoktur. *İbn Furat*, “*Tarih-i Askalani*”ye de kaynak teşkil etmiştir. Olayları onüçüncü yüzyıldan geriye doğru dokuzuncu yüzyıla kadar anlatan bu tarih kitapta müellif başka birçok eski kaynaktan faydalanmıştır. Yaptığı alıntıları aynen geçtiği için kıymeti eserin kıymeti artmıştır. Haçlı savaşlarından bahsetmesi O’nun önemini artırmaktadır. İbn Furat bu açıdan da kıymetli bilgileri taşımaktadır. Michaud’un ünlü *Haçlı Tarihi*’ni yazarken *İbn Furat*’tan faydalandığını görmektediriz.

2-Ebu Zeyd Abdurrahman bin Haldun (D.19 Mart 1334- Ö. 1406)

Veliyüddin lakaplı Ebu Zeyd Abdurrahman bin Muhammed bin Muhammed bin Hasan bin Muhammed bin Cabir bin Muhammed bin İbrahim bin Muhammed bin Abdurrahman İbn Haldun daha çok “*İbn Haldun*” adıyla meşhurdur. Tunus’ta 19 Mart 1334 yılında doğdu. Maliki mezhebinden, büyük tarihçi ve ilim adamıdır. Haldun’un yaşadığı dönem İslam dünyasında Osmanlı’nın kuruluş yıllarına, Timur’un Ortadoğu’ya hakim olduğu ve Memlukların Mısır’da bulunduğu bir çağa denk gelmektedir.

İbn Haldun’un ailesi dedesinin İşbiliye’den (İspanya’da bir şehir) Tunus’a gelmesiyle Tunus’a yerleşmişti. İbn Haldun çocukluğundan itibaren olgunluk yaşlarına kadar babasının nezaretinde yetişti. Babasından ilim tahsil etti. Daha sonra “*Kıraat-ı Seb’a*” yı öğrendi ve *Kur’an*’ı ezberledi. *Kur’an*’ı yedi kıraat üzerinden 21 defa hatmetti. Kıraat ilmine dair *Şatbiyye* ve *Ra’iyye* kasidelerini ezberledi. Arap dili ve edebiyatını ve kelam ilmini tahsil etti. “*Muallakat-ı Seb’a*”yı ve Mütenebbi gibi şairlerin birçok ünlü Arapça şiirini ezberledi. Fıkıh ve Hadis ilmini öğrendi. Batılı devletlerde memur olarak çalıştı. Daha sonra Tunus hakimi Sultan Ebu İshak’a intisab etti. Fas Sultanı Ebu İnan’ın davetiyle Oraya giderek Sultanın inşa katipliğinde, danışmanı olarak çalıştı. Daha sonra Ebu İnan’ın ölmesiyle İbn Haldun hapse atıldı ve Ebu Salim’in Sultan olmasına kadar (1361) hapse kaldı. Tekrar eski görevine iade edilen İbn Haldun artık Fas’ta kalmak istemeyerek ayrıldı ve Endülüs’e gitti. Gırnata Sultanı’nın elçisi olarak Kastilya Kralı Alfonso ile

1) Şemseddin Günaltay, *İslam Tarihinin Kaynakları Tarih ve Müverrihler*, İstanbul 1991, s. 347-348; “İbn al-Furat Nasır al-Din Muhammed b. Abd al-Rahim b. Ali al-Mısri 1334-1405” *IA*, MEB, İstanbul 1950, V/2, s. 855.

görülmeye gitti ve dönüşünde hediyelerle geldi. Becaye Sultanı'nın davetiyle oraya giden İbn Haldun Sultan'ın bütün idareyi O'na devretmesi üzerine devlet sorunlarını çözmeye çalıştı. Fakat bu görevinden de bazı nedenlerle ayrılarak Beni Tucin ilinde "Selame Oğulları Kalesi"ne gitti ve orada dört yıl kaldı. İşte Kitabının "Mukaddime" kısmını burada dinlenmeye çekildiği sırada yazmıştır. İbn Haldun 1378 yılında Tunus'a gelerek eserini Tunus Sultanı Ebu Abbas'a sundu. Ebu Abbas'ın ricası üzerine bir umumi tarih kitabı yazarak Sultan'a takdim etti². İbn Haldun 1381'de hacca gitmek amacıyla Tunus'tan yola çıktı ve 1382'de Mısır'a geldi. Kitabını Mısır'a gelmeden birkaç yıl önce bitirmişti³.

İbn Haldun bundan sonra İskenderiye ve Kahire'de aralıklarla ikamet etti. Birçok defa Hacca gitti. El-Camiu'l-Ezher'de ders verdi. İbn Haldun Sultan Berkuk tarafından 1384 yılında Mısır Malikî Kadı'l-Kuzatlığı'na getirildi. İki yıl kadar bu görevde kaldıktan sonra adaletli davranışı O'na birçok hasmının olmasına sebep oldu ve sonunda bu görevinden istifa etti. Ders okutmakla meşgul oldu ve 1387'de hacca gitmek istediğinde tüm ihtiyaçları Sultan Berkuk tarafından karşılandı⁴. Hacdan Mısır'a dönen İbn Haldun Timur'un Şam'ı alması üzerine 1401 yılında Memluk Sultanı Ferec bin Berkuk Timur ordusunu Dımaşk'tan kovmak için yola çıktığında sefere katıldı ve iki devlet arasındaki sulh elçiliği heyetinde görev aldı. Ayrıca İbn Haldun Dımaşk Timur ordusuna esir düştüğü sırada halk için ve esir düşen şehir ileri gelenleriyle kadılar için af diledi ve Timur'dan iltifat gördü. Timur ele geçirdiği ülkelerin tüm bilginlerini Semerkand'a göndermekteydi. Haldun'a ayrıcalıklı muamelede bulunarak O'nun Mısır'a dönmesine izin verdi. Bu ayrıntıların ehemmiyeti İbn Haldun'un şahsiyetini ve yazdığı eserleri daha iyi anlamamıza yardımcı olmasıdır⁵. İbn Haldun Berkuk devrinde olduğu gibi Sultan Ferec devrinde de Mısır'da saygı gördü. Defalarca Maliki Mezhebi Kadılığı görevinde bulundu. Kadılığı esnasında 1406 yılında 74 yaşında iken Kahire'de öldü. Kahire'nin Nasır kapısı dışarısındaki Sofiyye kabristanına defnedildi. Kabri hala belli ve meşhurdur⁶. Daha hayatta iken ilmi şöhreti bütün dünyaya yayılmıştı. Birçok kişi onu siyasi ve ilmi bakımdan kıskanır olmuştur.

Kitabu'l-İber ve Divanu'l-Mübtada' ve'l-Haber: İbn Haldun'u bu derece önemli hale getiren belki en önemli unsur kitabının başına yazdığı birinci kısım "Mukaddime"dir. *Mukaddime* bir anlamda tarih ilminin felsefi, bilimsel ve metodik açılarından yorumlanmasını konu edinmektedir⁷. *Mukaddime* birçok dile çevrildi ve yayınlandı. *Mukaddime*'deki yorumlarda ince anlayış ve derinlemesine olaylara nüfuz gücü görülmektedir. *Mukaddime*, Sultan I. Ahmet döneminde *Pirizade*'nin kalemiyle dilimize çevrilmiştir. Diğer bölümler *Cevdet Paşa* ve *Suphi Paşa* tarafından Osmanlı Türkçesi'ne aktarılmıştır. *Unvanu'l-İber*'in ikinci bölümü ise *Kuzey Afrika Tarihi* açısından kıymetlidir. Doğu'da ve daha

2) İbn Haldun, *Mukaddime*, Çev. Zakir Kadiri Ugan, MEB, İstanbul 1990, I, 1-5; Adnan Adıvar, "İbn Haldun" *İA*, MEB, İstanbul 1950, V/2, s. 738-743.

3) Muhammed Mustafa Ziyade, *El-Müverrihun fi Mısır fi Karni'l-Hamise Aşer el-Miladi*, el-Kahire, 1949, s. 5.

4) İbn Haldun, s. V.

5) İbn Haldun, s. 5-6.

6) İbn Haldun, s. VI.

7) Günaltay, s. 343.

çok Irak'ın doğusunda olan olayları içermez. Bu bölgeleri daha çok *Murucu'z-Zehab* ele almıştır. *Kitabu'l-İber*'de Aglebiler ve Sicilya Arapları hakkında da bilgi vardır. Bu noktada *Haçlı Tarihi* ilgili bilgilere de rastlanabilir.

3-İbn Tokmak El-Mısri (D:1349-Ö.1406)⁸

Melikü'n-Nasır döneminde Dimyat valisi idi. Önemli eserleri; *Tarihü's-Sinin*; Gota'da müellifin kendi hattıyla yazdığı nüshası bulunmaktadır. *El-cevherü's-Semin fi Siyerü'l-Hülefa ve's-Selatin*, *Nazmu'l-Cuman fi Tabakati Ashab-ı imamuna'n-Nu'man* *Tercümanü'z-Zaman fi Teracimü'l-A'yan*

4-Ebu'l-Hasan El-Hazreci (Ö. 1409)⁹

Sultan Melikü'l-Eşref İsmail'in hizmetindeydi. Aslen Hadramavt ile Mekke arasında bir yerd. Ailesi Abbasi halifelerine intisablıydı. Tarih açısından en önemli eseri "*Kitabu'l-Magrib*" olmuştur. Müsteşrikler bu kitaba pek ehemmiyet vermişlerdir. Bu kitapta İhşidiler(Akşitler) tarihi, Mısır, Tunus ve İtalya ülkesi ile ilgili bilgiler bulunmaktadır. Diğer önemli eserleri şunlardır;

Basatu'l-Arz fi Tuliha ve'l-Arz(bir coğrafya kitabıdır.)
Unvanu'l-Murakkasat ve'l-Mutarrabat
Neşvetü't-Tarb fi Tarih-i Cahiliyyeti'l-Arab
Vasfu'l-Kevn
El-Kudhu'l-Mualla fi't-Tarihi'l-Mahalli(Endülüs şairlerini anlatır.)

5-İbn Hicci (D.1350-Ö.1413)¹⁰

Dımaşk'ta doğdu ve kadı naibliğine kadar yükseldi. Kahire'ye Dımaşk elçisi olarak geldi ve sonra oraya yerleşerek ölünceye kadar orada yaşadı. *İbn Kesir*'in *Tarih*'ini tamamlamaya çalıştı. *Katip Çelebi* de O'ndan bahseder. "*Zeylu'l-Kamil*"in Bir yazması Berlin'de bulunmaktadır.

6-Es-Seyyidü's-Şerif El-Cürcani (Ö. 1414)¹¹

Esterabad yakınlarında Taku denilen yerde doğdu. Timur şehrini alınca Semerkand'a gitti. Timur'un ölmesi üzerine Şiraz'a döndü ve orada öldü. Eserleri;

Kitabu't-Tarifat (edebiyat üzerine, lafızlar, ıstılahlar ve anlamları)
Mekalidu'l-ulum ...vs. edebiyat ağırlıklıdır.

7-Ebu'l-Abbas Şehabeddin El-Kalkaşandi (Ö.1418)¹²

Mısırlı, şafii bir tarihçi ve ilim adamıdır. Kalkaşand köyünden olması O'na bu ünvanı verdirmiştir. Güçlü bir hafızası ve edebi yeteneği vardı. Memluk devletinde inşa divanı baş katipliğine (Sahib-i divan-ı inşa) kadar yükseldi.

8) Corci Zeydan, *Tarih-i Adabu'l-Lugati'l-Arabiyye*, Arapçaya Çev. Dr. Şevki Hanif, Daru'l-Hilal, Kahire 1979, III, 188.

9) Zeydan, s. 219.

10) Carl Brockelmann, *Tarihu'l-Edebi'l-Arabi*, VI. Kısım, Kahire 1995, X-XI, 189.

11) Brockelmann, s. 252.

12) Zeydan, s. 144-146.

Subhu'l-A'sa fi Sinaati'l-İnşa: Yazdığı en önemli eserdir. İlk cildi Mısır'da 1903'te basıldı. Bu ciltte kitabın ne şekilde yazıldığı, özellikleri, divan katipliğinin kuralları ve nasıl yapılması gerektiği ile ilgili malumat vardır. Yani bir anlamda uzunca bir *mukad-dime* şeklindedir. Diğer ciltler meslekler ve ülkeler üzerinedir. Mektepler, dini nasihatler ve envai ilimlerle ilgili birçok bilgi burada bulunur. Tarihi bilgiler de kitap içinde dağınık bir vaziyettedir. Coğrafya kısmı Almanca'ya tercüme edilerek bastırılmıştır (Stanford tarafından).

Nihayetü'l-Ereb fi Marifeti Kabaili'l-Arab: Bir ensab sözlüğüdür. Arab kabilelerinden çoğunun isimleri burada dercedilmiştir. Batı'da İngiliz Müzesi (British Museum)'nde ismi değişik bir şekildedir. Paris'teki nüshada da ismi farklıdır.

Kalaidu'l-Cuman fi't-Tarih bi Kabaili Arabu'z-Zaman: Dönemindeki Arab kabilelerinin isimlerini ve ensabını zikretmektedir. Her kabilenin tarihine ve ünlü şahıslarına da değinmektedir. Bu itibarla çok kıymetli tarihi bilgilere de rastlayabildiğimiz bir tarih kitabıdır.

Hilyetu'l-Fazl ve Terbiyetü'l-Kerem fi'l-Mufahara beyne's-Seyf ve'l-Kalem: İnşa divanı ve Edebiyat ile ilgilidir.

8-El-Bauni (D.1374-Ö.1425)¹³

Tuhfetü'z-Zürefa' fi Tarihi'l-Hülefa: *Katip Çelebi*'de bahsedilmektedir. Mısır hakimleri hakkında Hz. Ebubekir döneminden El-Eşref Barsbay dönemine kadar bahseden bir kitaptır. Berlin'de 3/9712 numarada bir yazması bulunmaktadır. Çeşitli baskıları birçok Avrupa kütüphanesinde yer alır.

Minhatu'l-Lebib fi Sireti'l-Habib: El-Ala' Mogoltay'ın siretidir. Gota'da el yazması vardır.

9-Ebu't-Tayyib Takıyüddin el-Fasi (D.1374-Ö.1429)

El-Ikdu's-Semin: Mekke ve civarını tasvir eden bir tarih kitabıdır. Paris'te bir nüshası bulunmaktadır¹⁴.

10-El-Fenari (Ö.1430)

Anadolu'da doğdu. Mısır'ı gördü. Bursa kadılığı yaptı. Hacca gitti ve dönüşünün ertesi yılında öldü. *Kitabu'l-Mantık, Şakaiku'n-Numaniye Tercümesi* gibi eserleri dikkat çekmektedir¹⁵.

11-Hafız Ebru Nureddin bin Lutfullah (Ö. 1430)¹⁶

Timurlu döneminin en seçkin tarihçilerinden biri Hafız Ebru'dur. Moğol devletinin çöküşünden itibaren doğudaki ilmi durgunluğu Timurluların nisbeten hareketlendirdiklerini görmekteyiz. Timur'un ölümünden sonra da oğulları ilmi faaliyetleri desteklediler. Timur'un gözüne giren Hafız Ebru O'nun oğlu Şahrüh zamanında da saygı gördü. Şahrüh'un oğlu Baysungur'un önerisiyle *Zübdetü'l-Tevarih* adındaki kitabını yazmıştır.

13) Brockelmann, s. 150.

14) Zeydan, s. 216.

15) Zeydan, s. 253.

16) Hafız Ebru, *Zeyl-i Camiu'l-Tevarih*, Tahran 1350/1931; Günaltay, s. 365.

Zubdetü't-Tevarih: Gazan Han dönemine kadar *Camiu't-Tevarih*'i takip eden bir insanlık tarihi görünümündedir. Eser *Camiu't-Tevarih*'i tamamlamak gayesiyle kaleme alınmıştır. Özellikle Gazan Han'dan sonra Baysungur'un yaşadığı yıllara kadar geçen 123 yıllık dönem önemlidir. Eserin bir nüshası Damat İbrahim Paşa Kütüphanesi'nde 919 numarada kayıtlıdır. Ayrıca *Zeyl-i Camiu't-Tevarih* de Türk tarihi açısından mühim bilgileri ihtiva eden bir başka Timurlu kaynağı olup bazıları *Zeyl-i Camiü't-Tevarih*'in yazarı olarak *Şerafeddin Ali Yazdi*'yi göstermektedir.

12-Salih bin Yahya bin Buhter (Ö.1432)

İbn Buhter Beyrut'ta yaşayan Buhter ailesindedir. "*Tarih-i Beyrut*" adında bir kitabı vardır. Bu kitapta Beyrut tarihinden, kendi ailesinden, Dımaşk'dan ve Haçlılardan bahseder. Paris'te 1270 numarada bir yazması bulunmaktadır. Beyrut'ta ve Batı'da basılmıştır. Ayrıca Kahire baskısı da bulunmaktadır¹⁷.

13-Ibn Eca El-Halebi (D.1417-Ö.1437)¹⁸

Haleb'de doğdu. Büyük devattar Yaşbeg'in yanında yetişti. Elçilik heyetlerine katıldı. Sultan Kayıtbay'ı temsilen Anadolu ve Tebriz'e gitti. "*Rihletu El-Emir Yaşbeg*" kısmen Türkçe'ye de tercüme edilmiştir. Fakat bu tercüme kaybolmuştur. Dımaşk'ta nüshası bulunmaktadır.

14-Takiyüddin Ebu'l-Abbas Ahmed El-Makrizi (D.1364-Ö.1442)¹⁹

Kahire yakınlarında bir handa doğdu. Ailesi daha önce Baalbek'ten Kahire'ye gelmişti. O'na Makrizi denmesinin nedeni Baalbek'teki Êl-Makarize sokağından dolayıdır. Ayrıca "*Maccarese*" adı İtalya'da Roma yakınında bir yer adıdır. Öyle ki bu bölgede yaşayan birkaç aile Haçlı Savaşları zamanında Yakınoğu'ya gelerek Baalbek'e ticaret amacıyla yerleşmişlerdi ve Makrizi ailesi o sokakta yaşamışlardı. Fakat bu görüş tam olarak açıklanamamıştır. Fakat kesinlikle bildiğimiz Makrizi'nin Kahire'de yetiştiğidir. Makrizi'yi anne tarafından dedesi olan İbnu's-Sayğ El-Hanefi'den eğitim aldı. Dedesi O'nu Hanefi mezhebi usulüne göre yetiştirdi. Dedesinin 1384'te ölmesinden sonra Hanefi mezhebini bırakarak Şafii mezhebine geçti. Çok geniş Şafii fıkhı tahsil etti ve Hanefi mezhebine muhalefet etmeye başladı. Memluk hükümetinde inşa divanı katipliği görevine başladı ve 1386 yılına kadar bu görevde çalıştı. Şafii kadı'l-kuzatı yanında bir kadı oldu ve daha sonra El-Hakim Camii'nde imamlık yaptı. Müeyyediye Medresesi'nde hadis müderrisliği yaptı. 1398 yılında Sultan Berkuk O'nu Kahire²⁰ muhtesibi olarak görevlendirdi.

Makrizi 1408 yılında Dımaşk'a gitti Kalanisiye vakıfları ve Nuriyye hastanesinin yönetimiyle görevlendirildi. Dımaşk'ta *El-Eşrefiyye* ve *El-İkbaliyye* medreselerinde hadis dersi okuttu. Berkuk'un O'nu Dımaşk naibi yapmak isteğini kabul etmedi. Defalarca bu teklifi reddetti. Çünkü devlet işleriyle uğraşarak sıkıntı çekmek istemiyordu ve yeterince zenginleşmişti. Dımaşk'ta on yıl kaldıktan sonra Makrizi görevini ve işlerini bırakarak Kahire'ye döndü. Orada ders ve ilim yapmakla ve özellikle tarih ile meşgul oldu. Makrizi

17) Brockelmann, s. 140.

18) Brockelmann, s. 155.

19) Muhammed Mustafa Ziyade, *El-Muerrihun fi Mısr fi'l-Karni'l-Hamise Aşer El-Miladi*, El-Kahire 1949, s. 6-17.

20) "Kahire" şehri 969 yılında Fatımi Devleti'nin kuruluşu ile birlikte tesis edilmiştir.

ailesiyle birlikte 1430 yılında hacca gitti ve orada 1435 yılına kadar kaldı. Bu esnada hadis okutmakla ve tarih yazmakla uğraştı. Bundan sonra Kahire'ye dönen Makrizi geriye kalan yaşamını orada Burcuvan sokağında geçirdi²¹. Bazı önemli eserleri şunlardır:

Kitabu'l-Mevaiz ve'l-İtibar bi Zikri'l-Hutat ve'l-Asar(Hitatu'l-Makrizi): Büyük bir Kahire Tarihi şeklinde bir eserdir. Bu kitabı 1417-1436 yılları arasında yazmıştır. Makrizi'nin bu kitabındaki bilgilerin çoğunu *El-Evhadi*'nin müsveddelerinden aldığı tahmin edilmektedir. Fakat bunu kitabında belirtmemiştir. Es-Sehavi "*Ed-Dav'u'l-Lami*"²² sinde eserin içeriğinin birçok yeni eklemelerle çok değiştiğini yazmaktadır. Makrizi'nin bu kitabında diğer eserlerinde kullanmadığı birçok bilgi ve terim bulunmaktadır. Bu durum eserin değerini artırmaktadır. Bu kitap Mısır'ın coğrafyası, eski şehirleri ve eserlerini dikkatle tavsif etmektedir. Eser İskenderiye'den başlayarak Fustat ve Kahire'yi içermektedir. Özellikle ikinci ciltte Kahire ile ilgili haberler, orada halkın ortaçağda nasıl yaşadığı hakkında bilgi vardır. Konular arasındaki mantıki ilişkilere göre eserini düzenleyen Makrizi bu yönüyle *klasik kronoloji usulü tarih* yazarlarından ayrılmaktadır.

Makrizi Fustat şehrinin tarihini "*Ukdu Cevahiru'l-Esfat min Ahbari Medineti'l-Fustat*" adlı eserinde anlatmaktadır. Bu kitap Valiler dönemi Mısır'ın İslam tarihi açısından çok kıymetlidir²².

Makrizi Mısır'da Fatimi Devleti tarihini "*İttiazu'l-Hunefa' bi Ahbari'l-Eimme ve'l-Hulefa*" adlı eserinde yazmıştır.

Kitabu's-Suluk li-marifeti Düveli'l-Muluk: Genel bir Mısır tarihi olmakla birlikte Eyubi ve Memluklu dönemi Mısır tarihi için çok önemlidir.

Makrizi'nin yazdığı bu son üç eseri *Kitabu'l-Mevaiz ve'l-İtibar'a zeyl* mahiyetindedir. Bu eserler Mısır tarihinde birbirini tamamlayan önemli İslam tarihi kaynakları olarak değerlendirilmelidir.

Makrizi, Hal tercümesi ve Siyer ile ilgili iki büyük proje daha ele aldı. Fakat bunları tamamlayamadı. Bu projelerden ilki "*Kitabu'l-Mukaffa El-Kebir*"dir. Bu kitabında Mısır'da yaşamakta olan hükümdarları, Müslüman ve Hıristiyan şahsiyetlerinin hayatlarını en eski devirlerden başlayarak kendi döneminden öncesine kadar anlatmaktadır. Hedefi 80 cilde ulaşmaktı. Fakat 16 cildini tamamlayabildi. İkinci projesi "*Dureru'l-Ukudi'l-Feride fi Teracimi'l-A'yani'l-Müfide*" Bir hal tercümesi sözlüğüdür. Kendi zamanının meşhur şahsiyetlerini anlatır. Bu projesini tamamlamış fakat tekrar gözden geçirememiştir.

Ayrıca Makrizi genel İslam tarihi üzerine de telifler yapmıştır. Özellikle *Siretu'n-Nebeviye*, Mısır'ın fethinden itibaren oraya yerleşen *Kabailu'l-Arab*, Hadramavt Coğrafyası, Habeş'teki İslam devletleri üzerine telifleri olduğu gibi *İktisad Tarihi*, *Numizmatik*, *İctimai Tarih* üzerine kitapları vardır. Bunlardan en önemlisi "*Kitabu'n-Niza' ve't-Tehasum Fima Beyne Beni Umeyye ve Beni Haşim*" ve "*Kitabu İğasetu'l-Ümme bi-Keşfi'l-Gumme*" dir. İkincisinde eski çağlardan 1405 yılına kadar Mısır bölgesinin açlık tarihini konu etmektedir. Bu iki kitabında İbn Haldun'dan etkilenecek iktisadi ve ictimai tarih konularını ele almıştır²³.

21) Ziyade, s. 7-9.

22) Ziyade, s. 10-12.

23) Ziyade, s. 13-15.

Diğer önemli eserleri şunlardır:

*Cuna'l-Ezhar Mine'r-Ravzi'l-Mi'tar*²⁴

Nebzetu'l-Ukud fi Umur-in-Nukud (Şuzuru'l-Ukud fi zikri'n-Nukud)

El-Beyan ve'l-i'rab amma bi Arz-ı Mısır mine'l-Arab

El-ilmam bi Ahbari men bi Arzi'l-Habeşe min Muluki'l-İslam

İcazetu'l-Umme bi-Keşfi'r-Rumman.

15-Şehabeddin Ebu'l-Fazl İbn Hacer El-Askalani(D.1373-Ö.1449)²⁵

Babası İbn Hacer daha iki yaşında iken öldü. İbn Hacer yetim olarak yetişti. Beş yaşında okuma yazmaya başladı. Dokuz yaşında Kur'an'ı ezberledi. İbn Hacer Meryem Suresini bir günde ezberlemişti. Hafızası o kadar güçlü idi ki Kitabı birinci kez yüzünden okuyor, ikinci kez bakmadan içinden okuyor, üçüncü kez ezberinden söylüyordu. 11 yaşında iken Mekke'ye gitti. Orada fıkıh ve hadis ilimlerini tahsil etti. Bu ilimlerini ikmal için Şam, Mısır ve Yemen'e gitti. Fetva ve Müderrislik dalında çok meşhur oldu. Hadis, Fıkıh ve Teracimle ilgili birçok telif yaptı. Öğrenciler yetiştirmeye başladı. O iyi bir hatipti. Mısır Memluklu devletinde 1424 yılında Şafii kadıu'l-kuzatlığına geçti. Bu görevinde 21 yıl kaldı. Bu müddette birkaç kez atıldı ve yeniden döndü. Bu sırada yazdığı eserler arttı. İbn Hacer Kahire'de ölmüştür. Bazı eserleri şunlardır;

Fethü'l-Bari fi Şerhi'l-Buhari: En meşhur eseridir. 13 ciltten ibarettir. Hadisle ilgili bir kitap olup birçok hadisçi günümüze kadar bu eserden faydalanmıştır. Bu kitabın şöhretini duyan İslam devletlerinin melikleri ve Sultan Şahruh b.Timurlenk bu kitabı almak için bir cildine 300 dinar vermiştir. İbn Hacer 1410 yılında yazmaya başlamış ve Sultan Çakmak'ın ve El-Makrizi'nin de bulunduğu emirler ve ediplerin katıldığı bir büyük ziyafet ile kitabın bitmesini kutlamışlardır.

İbn Hacer "*El-Mecmau'l-Müesses ve'l-Mu'cemu'l-Müfehres*" adlı kitabında birçok şahsın ve arkadaşları Makrizi'nin hal tercümesini yazmıştır.

El-İsabe fi Temyizi's-Sahabe,

Enbau'l-Gumr fi Ebnai'l-Umr: Bu kitabında kendi hayatını doğumundan ölümüne kadar idrak ettiği vukuat ve şahsi düşüncelerini bu kitapta bulabiliriz. Bu kitapta Memluk tarihinden ve kendi zamanındaki Mısır ve Suriye ahvalinden bilgiler 1449 yılına kadar dercedilmiştir²⁶.

16-Halil bin Şahin ez-Zahiri(D.1372)

İbn Şahin 1372'de Kudüs'te doğdu. Babası Şam niyabetinde Memluk umerasındandı. Genç Kahire'ye gitti ve İbn Hacer'den hadis dersi aldı. Daha sonra ilim uğraşısını bırakarak Memluk devleti hizmetine girdi. Katıldığı fırka Umeraların çocuklarının bulunduğu ordu grubuydu. Hızlı bir şekilde görevinde yükselen İbn Şahin Naib ve Hacib olarak İskenderiye'ye tayin olundu. Sultan Barsbay ve Çakmak dönemlerinde de saygınlığını korudu. Mısır ve Şam'da birçok mansıpta çalıştı. 1448 yılında Sultan Çakmak tarafından "*Emiru Mie Mukaddem Elif*" olarak taltif edildi ki bu rütbe Memluk devletinde en büyük

24) Zeydan, s. 190-194.

25) Ziyade, s. 17-18; Günaltay, s. 358-359.

26) Ziyade, s. 17-20.

savaş(ordu komutanlığı) rütbesiydi. Bu görevinde Kasım 1468'de Kahire'de ölümüne kadar devam etti²⁷.

Eserlerine gelince en önemli eseri "*Zubdetu Keşfi'l-Memalik fi Beyani't-Turuki ve'l-Mesalik*" adını taşımaktadır. İki cilt halinde yazmış olduğu bu eserini sonra muhtasar hale getirerek birleştirmiştir. İbn Şahin bu kitabı Sultan Çakmak zamanında yazmıştır. İbn Şahin'in tecrübe ve tarih kitabıdır. Memluk devletinin idare usulleri, savaş ve görev taksimatı üzerine kurallar ve açıklamalar vardır.

17-Ebubekir Takiyuddin bin Kadı Şuhbe (D.1377- Ö.1448)²⁸

Şafii mezhebinden, Dımaşklı, hem hocalık hem Dımaşk kadı naibliği yapan bir şahıstır. Nuriyye hastanesinden sorumlu olarak görevlendirildi. Önemli eserleri;

El-İ'lam bi Tarihi'l-İslam: Bu kitabını Zehebi'nin *Tarih*'ine zeyl olarak yazdı. Birçok şahsın isimleri ve hayatı kısaca burada geçer.

Muhtasaru'l-İber Li'z-Zehebi

Menakıbu'l-İmami's-Şafii ve Ashabuhu

Tabakatü's-Şafiiyye

Müntahabu Dürreti'l-Eslak Li ibn Habib

Tabakatu'n-Nuhât ve'l-Lugaviyyin

Muhtarat mine'l-Vefeyat ve'l-Mu'cemu'l-Kebir li'z-Zehebi

Risaletun Ketebeha Liibnihi Mevzuuha er-Redd ala Sualin Lehu.

18-Tarakan Muhammed Uluğ Bey (D. 1393- Ö.1449)

Uluğ Bey 1446 yılında Timurlu tahtına oturduğu zaman aynı zamanda bir heyetşinas olarak saygı görmüş bulunuyordu. Şehzadelğinde rahat bir hayat yaşayarak ilmi faaliyete zaman ayırabilmiştir. Tahta geçince kardeşleriyle olan mücadelesi O'nun ilmi faaliyetlerine de sekte vurmuştur. Sonunda Uluğ Bey oğlu Abdullatif tarafından öldürüldü(M.1449).

Şeceretü'l-Etrak ve Ulus -i Erbaa-i Cengizi: *Matematik* bilgini ve *İlmü'n-Nucum* uzmanı Uluğ Bey *Tarih* yeteneğini bu eserinde ortaya koymuştur. Mitolojik tarihten başlayan eser *Camiü't-tevarih* ve *Zubdetü't-Tevarih*'in bir özeti mahiyetindedir. Bu eserin bir yazması British Museum'da bulunmaktadır²⁹.

19-İbn Arabşah Ahmed bin Muhammed bin Abdullah (D.1392-Ö.1450)

Dımaşk'da doğdu ve büyüdü. Timurleng'in Dımaşk'ı almasıyla birlikte 1401 yılında Timur tarafından ailesiyle birlikte Semerkand'a gönderildi. Burada Farsça'yı, Türkçe'yi ve Moğolca'yı öğrendi. Türkçeyi daha iyi düzeyde öğrenebilmek maksadıyla Kırım üzerinden Edirne'ye Mehmet Çelebi'nin yanına geldi. Orada şehzade hocası ve sır katibi olarak on yıl kaldı. Bu üç dili çok iyi biliyordu. Öyle ki bu dillerde şiir yazabilmekteydi. Arapça'yı da zaten şiir düzeyinde edebi bir şekilde biliyordu. Mehmet Çelebi'nin ölümü üzerine Şam'a döndü. Oradan 1436 yılında Kahire'ye gitti³⁰. İbn Arabşah Moğol ülkesi,

27) Ziyade, s. 23-24.

28) Brockelmann, s. 190.

29) Günaltay, s. 380.

30) Franz Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, Ankara 2000, s. 22-23.

Türkiye, Şam ve Hicaz'ı dolaşmış ve 1428 yılında hacca gitmiştir. 1439 yılında Sultan Çakmak'ın daveti üzerine Kahire'ye geldi ve O'nun sarayında kaldı. Bu sırada İbn Arabşah Sultan Çakmak için bir medh kitabı olan "*Et-Te'lifü't-Tahir fi Şiyemi'l-Meliki'z-Zahir El-Kaim bi-nusreti'l-Hakk Ebi Said Çakmak*"ı yazmıştır. Bu kitabında birçok tarihi bilgiye de rastlamaktayız. Geçmiş olayları tenkid etmekte ve dersler çıkarmaktadır.

İbn Arabşah'ın bir diğer önemli eseri "*Acaibu'l-Makdur fi Ahbari Timur*" dur. Bu kitabında Timurleng'in yaptıkları kötülükler anlatılmakta ve yerilmektedir. Önceki kitabının aksine bir başka Türk hükümdarı Timur kötülenmektedir. Bundan sonra İbn Arabşah Kahire'yi birkaç defa ziyaret etti. Fakat Sultan Çakmak'tan eski iyilikleri göremedi. Çünkü Çakmak O'nun Memluklu devleti aleyhine çalıştığını düşündü. Çakmak şeklinde İbn Arabşah'ın kendi aleyhine çalıştığını duydu ve O'nu tutuklatarak 1450'de Mukaşşere hapisanesine gönderdi. Bu sırada İbn Arabşah çok hastaydı. Fakat O'nun masum olduğu 5 gün hapisten sonra anlaşılmiş ve çıkarılmıştır. İbn Arabşah bu duruma çok üzülerek Kahire'de 1450'de ölmüştür³¹.

İbn Arabşah hayatının bir kısmını Osmanlı ülkesinde geçirdiğinden Babinger O'nu Osmanlı tarih yazarları içerisinde tanıtmaktadır. İbn Arabşah'ın "*Fakihetü'l-Hülefa ve Mefakihü'z-Zürefa*" adında bir eseri daha vardır.

20-Bedreddin Mahmud bin Ahmed El-Ayni (D.1360- Ö.1451)³²

Anteplidir. Fıkıh babasından öğrendi. Halep'e okumaya gitti. Babasının ölümü üzerine planlarını değiştirerek önce Kudüs'e gitti. Orada mutasavvıf Ahmed Es-Sayrafi'ye bağlandı. Sonra Kahire'ye gitti. Orada ilim tahsil etti. Daha sonra Makrizi'ye halef olarak 1399'da Kahire Muhtesibliği'ne seçildi. 1399-1446 yılları arasında birkaç defa bu görevden ayrılmış ve tekrar gelmiştir. Bundan başka yüksek vazifelere de gelmiştir. Özellikle Sultan Barsbay zamanında 1425 yılında Kahire Hanefi Kazıu'l-Kuzatlığı görevi en önemlisidir. Bu vazifesinde ve muhtesiblik göreviyle birlikte hapisane yöneticiliğini de 12 yıl müddetle yaptı. Mısır İslami idari tarihinde bu derecede çok görevi aynı anda yapan şahıs görmek mümkün değildir. O Türkçeyi gayet iyi biliyordu. Bundan dolayı Memluk Sultanları yanında, özellikle de çok az Arapça bilen Barsbay'ın yanında büyük değeri vardı.

El-Ayni Sultan'a geceleri kendi yazdığı kitabını okuyordu ki bu kitab "*Kitabu Ikdu'l-Cuman Fi Tarih-i Ehli'z-Zaman*" adını taşımaktadır. Arapça olarak yazmıştı ve hükümdara okuyup anında Türkçesini söylüyordu. Bu kitap *El-Ayni*'nin yazdığı en büyük tarih kitabıdır. Eser yaradılıştan itibaren kendi dönemine kadar gelen bir Dünya tarihi özelliğindedir. Türkçe'ye *Münirzade* çevirmiştir. Bu çeviri *Hamidiyye yazmaları* arasındadır. Türk tarihi için ehemmiyeti Osmanlı-Memluklu ilişkilerine yer vermesinden kaynaklanır³³.

El-Ayni'nin "*Umdetu'l-Kari' fi Şerhi'l-Buhari*" adlı eseri hadis kitabı olup isminden de anlaşıldığı üzere *Sahihu'l-Buhari*'nin şerhi mahiyetindedir.

Es-Seyfu'l-Mühenned fi Sireti'l-Müeyyed: Tamamı övgü ile doludur.

31) Ziyade, s. 22-23.

32) Ziyade, s. 20-21.

33) Ziyade, s. 20-21.

Tarihü'l-Bedr fi Evsafi ehli'l-Asr: Büyük bir tarih kitabı olup, olaylar çok düzenli bir şekilde anlatılmıştır. Yaradılıştan itibaren yıla göre düzenleyerek kendi zamanına kadar anlatır. Coğrafya ve tarih bilgileri bir arada verilmektedir. *İbn Kesir* ve *İbn Tokmak*'taki bilgilerden nakiller yapmıştır. Bir kısmı British Museum'dadır³⁴.

21-Mevlana Şerafeddin Ali Yazdi (Ö. 1454)³⁵

Yezd şehrinde doğmuştur. Şahrüh'un oğlu İbrahim Mirza'nın yanında münzevi bir hayat yaşamıştır. Fakat sonra İbrahim Mirza'nın Irak Emiri olmasıyla Şerafeddin de dik-katleri üzerine çekmiştir. O bir sufi gibi yaşar, dergahında gelenleri kabul eder ve dua eder. *İbrahim Mirza*'nın isteğiyle tarih yazmıştır.

Zafername (Timurname): Çağatay nesebinden, Timurlu Tarihinden ve Türklerden bah-seden kitap genel olarak bir Timur zaferleri serisidir. *Zafername* Timurluları çok överken İbn Arabşah, *Acaibü-'l-Makdur*'unda Timur hanedanını yerden yere vurmaktadır. Timur dönemi çalışılırken bu iki eser karşılaştırmalı olarak ele alınmalıdır. Şerafeddin resmi bir tarih yazmış olsa da, asla gerçeklerden ayrılmadığını ifade ediyor. *Zafername* Türk, Acem bilim adamlarından oluşan bir kurulun denetim ve araştırmasıyla oluşmuştur. Şe-rafeddin ise kurulun başkanıdır. Şerafeddin'in kitabı İstanbul kütüphanelerinin çoğunda bulunmaktadır.

Müzzü'l-Ensab fi Şeceret-i Selatin-i Moğol: 1426 yılı, Şahrüh zamanına ait bu eserin yazarı bilinmiyor. *Cengiz ve Timur'un soy cetvelleri* bu kitaptadır. Bu kitap *Camiu't-Tevarih*'te bulunan kaybolmuş cetveli içermesinden dolayı mühimdir.

22-Ebu'l-Mehasin Cemaleddin bin Tanrıverdi (D.1411-Ö.1469)³⁶

15. yüzyılın ortalarında Makrizi ve Ayni'nin vefatından sonra Ebu'l-Mehasin Mısır tarihçilerinin en çok göze çarpanı haline gelir. 1411 yılında Kahire'de doğdu. Annesi Sultan Berkuk'un bir Türk cariyesiydi. Babası Tanrıverdi bir Rum Memluku idi. Sultan Berkuk tarafından alınmış ve yetiştirilmiştir. Daha sonra Sultan Melikü'z-Zahir Berkuk O'nu azad etti ve bir Memluklu Asker grubuna(Hasekiye) görevlendirdi. Babası 1398'de Sultan Berkuk'un vefatından sonra Sultan Ferec bin Berkuk tarafından Dımaşk naipliğine tayin edildi. Babası birçok defa bu görevinden ayrıldı ve tekrar geldi. 1412 yılında vefat ettiğinde Dımaşk naibi idi. Aynı yıl Berkuk da öldü. Ebu'l-Mehasin babası öldüğünde 2 yaşındaydı. Yetişmesi önce kızkardeşinin eşi Kadıu'l-Kuzat Nasireddin'in yanında daha sonra Nasireddin El-Hanefi 'nin ölmesi üzerine kızkardeşi Biram'ın yeni eşi Kadıu'l-Ku-zat El-Belkını Eş-Şafii'nin yanında daha sonra da babasının dostları Memluk ileri gelen-lerinin himayesinde olmuştur.

Ebu'l-Mehasin Saray'a yakın biri olarak yetişti. Bu sırada tarih okumayı da sevdi. Bundan dolayı Makrizi ve Ayni ile görüştü. Onların uslubundan etkilendi. Ayrıca Türk-çeyi çok iyi biliyordu. Ebu'l-Mehasin Ayni gibi Sultan Sarayı'nda görev almak ve o tarihçiler gibi ilim adamı olmak istiyordu. Dolayısıyla Makrizi ve Ayni'nin vefatı Ebu'l-Mehasin'in ismini ön plana çıkarmıştı.

34) Zeydan, s. 210-211.

35) Günaltay, s. 371.

36) Ziyade, s. 26-34.

Ebu'l-Mehasin Sultan Barsbay'ın sarayında, av ve sohbetlerinde yanında bulunuyor, Sultanla sohbet ediyordu. Sultan Çakmak ile de münasebeti gayet iyi olan Ebu'l-Mehasin'in sohbetine birçok ilim adamı katılıyordu. Emir Muhammed bin Çakmak ile Ebu'l-Mehasin arasında sıkı bir arkadaşlık da vardı. Bu durum Sultan İnal zamanında devam etmedi. Sultan İnal O'nun sohbetine ancak yılda bir veya iki kere katılıyordu. Sultan Hoşkadem Er-Rumi zamanında yeniden eski durumuna geldi. Ebu'l-Mehasin Sultan Kayıtbay döneminin ilk yıllarını da görmüştür. Bu Sultan'ın yanında pek kabul görmemiştir.

Ebu'l-Mehasin hayatı boyunca Memluk Sultanı sarayına yakın olmuş ve gördüklerini tarih ve teracim kitaplarında yazmıştır. At sürmek, ok atmak üzerine teknikleri, müzik, Arapça ve Türkçe şiir yazmayı bilmekteydi. İki defa 1422 ve 1445'te hacca gitti. 12 kitap telif etmiştir. Fakat bize ulaşan bunlardan 7'si elimize ulaşmıştır. Bunlardan en meşhuru "En-Nucumu'z-Zahire fi Muluk-ı Mısır ve'l-Kahire" adını taşımaktadır. Mısır'ın fethinden başlayarak 1467 yılına kadar olayları anlatır. Yedi ciltten ibarettir. Ebu'l-Mehasin bu kitabını *Es-Sultan El-Mercevv Muhammed bin Çakmak*'ın ricası üzerine kaleme almıştır. Fakat Kitap tamamlanmadan Sultan vefat etmiştir. Kitabın yazması Berlin'de bulunmaktadır. Ayrıca Kahire'de Paris'te İngiltere müzesinde ve Petersburg'da bulunmaktadır. Yavuz Sultan Selim Mısır'ı fethettiğinde bu kitabı görmüş ve Kadiasker İbn Kemal kitabın ilk kısmını çevirerek Sultan'a sunmuştur. Kitabın Selim Ağa'da ve Ayasofya'da nüshaları bulunuyor. *Nucumu'z-Zahire*'de "El-Menheli's-Safi ve'l-Müstevfi ba'de'l-Vafi" adlı kitabından da bahsetmektedir ki, bu O'nun bir başka kitabı olup, içinde Memluklu Sultanları, ileri gelen devlet adamlarının hal tercümelere yer almaktadır. Bu kitap 1252 senesinde yazıldığı yıla kadar gelir. Ebu'l-Mehasin, bir başka kitabı "Ed-Delilu's-Şafi ale'l-Menheli's-Safi" de önceki kitabını özetlemiştir. Paris'te, Fina'da ve Kahire'de nüshaları bulunmaktadır.

Ebu'l-Mehasin "Mevridu'l-Letafe fi men Veliye's-Saltana ve'l-Hilafe" adlı kitabında "Ed-Delilu's-Şafi ale'l-Menheli's-Safi"yi muhtasar yapmıştır. Bu kitap Hz. Peygamberin şireti, sahabelerin isimleri ve Hülefa-i Raşidin, Emeviler, Abbasiler ve Fatımiler ve Mısır hükümdarlarından 1438 yılına kadar bahsetmektedir. Gota'da yazması bulunmaktadır. Paris, Bodliyana, Cambridge ve Tunus'ta bazı nüshaları bulunmaktadır.

Ebu'l-Mehasin, *En-Nucumu'z-Zahire* kitabında El-Makrizi'nin *Kitabu's-Suluk*'una zeyl olarak yazdığı "Havadis'd-Duhur fi Meda'l-Eyyam ve's-Şuhur" adlı bir eserinden bahsetmektedir. Bu kitabını yıl, ay ve gün olarak tanzim ederek yazmıştır. Bu kitabında El-Makrizi'nin bittiği yerden başlayarak 1451 yılına kadar olayları anlatmıştır.

Ebu'l-Mehasin Tanrıverdi'nin tarih ilmiyle ilgili diğer eserleri:

En-Nüzheti's-Seniyye fi Ahbari'l-Hülefa ve'l-Mulukul-Mısıriyye: Paris'te yazması bulunmaktadır. İstanbul'da da kısmi bir şekilde basıldığını biliyoruz (Bulak Mecmuası, 1302)

Menşei'l-Letafe fi zikr min Veliyyi'l-Hilafe: en eski çağlarından günümüze Mısır tarihini anlatır. Paris'te 1770 numarada yazması bulunmaktadır.

Diğer eserleri;

Nüzheti'r-Rai fi't-Tarih

Hevadisü'd-Duhur:

El-Bahru'z-Zahir fi İlmil-Evail ve'l-Evahir

Es-Sukkerü'l-Kadiv ve'l-ıtrı'l-Faih

Hilyeti's-Sıfat fi'l-Esmai ve's-Sinaat

23-Kemaledin Abdürrezzak Celaledin İshak Semerkandi(D.1413-Ö.1482)³⁷

Semerkandi de Şahrüh zamanı tarihçilerindendir. Herat'ta doğmuştur. Şahrüh zamanında ilmi ve edebi tartışmalara katılmış, O'ndan sonra da diğer Timurlu şehzadelerinin yanında çalışmıştır. Hüseyin Baykara döneminde de saygı gören Semerkandi'nin tarih açısından mühim eseri "*Matlau's-Sa'deyn*" Ebu Said Bahadır'ın doğumundan (M. 1304) Hüseyin Baykara'nın tahta çıkışına kadar getirmektedir. Çağatay ulusunun içindeki olayları anlatmaktadır. Bu bakımdan bir Timurlu kaynağı olduğu kadar bir Çağatay kaynağı ve Moğol tarihlerini tamamlayan bir kitap olarak görülmelidir. *Zubdetü'l-Tevarih*'ten yararlanılarak yazılmış da olsa *Matlau's-Sa'deyn* dilinin açıklığı ve objektif tarih bilgisi aktarmasıyla büyük bir öneme haizdir. Eserin birinci kısmında *Zubde*'nin özeti, ikinci kısmında ise Şahrüh dönemi Çin-Timur ilişkilerine değinilmektedir. Eserin bir nüshası İstanbul Esad Efendi kütüphanesinde dir.

24-İbn Şuhbe (D.1417-Ö.1483)

Kudüs'te doğdu Kahire'de öldü. Hayatının çoğunu Kudüs'te yaşadı. "*Fezailü'l-Bahire fi Mehasin-i Mısr ve'l-Kahire*" adlı eseri bir kısa vefeyat gibidir. Gota'da yazması, İstanbul'da istinsahı ve Paris'te de baskısı bulunmaktadır.

25-İbn Şihne Muhibbidin (D.1402-Ö.1485)

Haleplidir. Babası hanefi kadısı idi. Kendisi de öyle oldu ve daha da ileri giderek hanefi kadıu'l-kuzatlığı yaptı. Sonunda Şeyhulislam dahi oldu. Eserleri şunlardır:

Nüzhetü'n-Nevazir fi Ravzi'l-Menazır

Nazmu'l-Muvafakatu'l-Ömeriyye li'l-Kur'ani's-Şerif

Tarih.

26-El-Hatib El-Cevheri bin Es-Sayrafi(D.1412)³⁸

Nureddin Ali bin Davud Es-Sayrafi El-Hatib El-Cevheri El-İsraili El-Hanefi daha çok İbnu's-Sayrafi adıyla bilinir. Sehavi'nin doğumundan 12 yıl önce 1412 yılında Kahire'de doğdu. Babası Memluk divanlarından birinde çalışıyordu ve 1449 yılında ölmüştür. Babasının himayesinde eğitime başladı. İbn Hacer el-Askalani'nin öğrencisi oldu. İbnu's-Sayrafi babasının vefatından sonra hayatının ilk yıllarında ticaretle uğraştı. Geriye kalan vaktinde ilimle uğraşıyordu. En önemli vazifesi Sultan Berkuk Camii Hatibi olmasıydı. Yaptığı diğer görevleri daha küçük işlerdi. Kuyumcular çarşısında çalışıyordu bundan dolayı El-Cevheri lakabını almıştır. Kitab tensihiyle uğraştı. Ebu'l-Mehasin, İbn Hacer, Es-Sehavi ve başkalarının tarihle ilgili ve tarih dışında birçok kitabını tensih etti. Sonra İbn Tanrıverdi'nin kitaplarını tensih etti. İbn Şihne'nin naibi iken öldü. Önemli eserleri şunlardır. "*Nüzhetü'n-Nufus ve'l-Ebdan fi Tevarih'i'z-Zeman*" adlı tarih kitabına 1382 Sultan Berkuk ile başlar 1442 yılında Sultan Çakmak'ın saltanatının sekizinci yılında bitirir. "*Enbai'l-Hasr fi Ebnai'l-Asr*" adlı kitabından bize ulaşan sadece dokuzuncu kısmıdır. "*Kitabu Sireti'l-Eşref Kayıtbay*" adlı kitabının yazması Londra'da Britanya Müzesi'nde başka bir müellif adına kayıtlıdır. Es-Sayrafi'nin "*El-Cevheriye*" adlı *Sireti'n-Nebeviyye* ile ilgili bir eseri daha vardır.

37) Günaltay, s. 384-385.

38) Ziyade, s. 36-39.

27-Şemsüddin Ebu'l-Hayr Es-Sehavi(D. 1427)³⁹

Ebu'l-Hayr Muhammed bin Abdurrahman bin Muhammed Es-Sehavi 1427 yılında Kahire'de doğdu. Kahire yakınlarında Seha beldesine nisbetle kendisine "*Sehavi*" denmektedir. Babası ticaretle uğraşan bir tasavvuf ehliydi. Fakat birçok ahbabı olan bir kişiydi. İşte bunlardan biri de İbn Hacer El-Askalani idi. Es-Sehavi böylece babası ile İbn Hacer arasında gidip gelerek ilim tahsil etti. İbn Hacer genç yaşında Hadis dersi verecek duruma geldi. 1449'da İbn Hacer'in vefatı üzerine Şam'a gitti. Orada tahsilinin tamamlandı ve döndü. İskenderiye, Dimyat, Mahalli'l-Kübra ve birçok yeri dolaştı. Kahire'de hadis dersi verdi. 1452 yılında babası ve annesiyle birlikte hacca gitti Mekke'de bir yıl kaldı. Medine'yi gezdi. 1453'ten sonra Mısır, Şam ve Hicaz arasında birkaç defa dolaştı. 1492'ye kadar toplam beş defa hacca gitmişti. Kahire'de H.902'de öldü. Es-Sehavi daha çok *Hadis ve Tarihle* ilgili eserler te'lif etmiştir. Eserleri arasında en önemlileri şunlardır:

"*Et-Tibru'l-Mesbuk fi Zeyli's-Suluk*" dört cüzden oluşmaktadır. Makrizi'nin *Es-Suluk*'ına zeyldir. Emir Yaşbeg'in isteği üzerine bu kitabı yazmıştır. Es-Sehavi bu kitabını Sultan Kayıtbay zamanında yazmıştır. Günlük tarzında bir tarihtir ve yıllara göre tanzim edilmiştir. Zamanında olan olayları detaylı olarak anlatır⁴⁰.

"*Kitabu'd-Dav'u'l-Lami' Li-Ehli'l-Karni't-Tasi*" 15.yy meşhurlarının hal tercümelelerini içeren 12 cüzlük bir sözlüktür. Nüshaları Emevi Camii Kütüphanesi ve Dımaşk'taki Ez-Zahiriyye Kütüphanesi'nde bulunmaktadır. Çeşitli ciltleri Leiden ve daha başka Avrupa kütüphanelerinde bulunmaktadır. Bu ciltler esasen Mısır'daki asıl nüshanın olmayan veya kaybolmuş ciltleridir. Diğer eserleri:

"*Kitabu Tarihi Düveli'l-İslam*" adlı eserini *Zehebi*'ye *zeyl* olarak yazmıştır.

Zeylu'l-Mütenahi

Ez-Zeylu ala Tabakatu'l-Kırae(El-Cezeri'nin kitabına zeyldir.)

El-Muntaki min Tarih-i Mekketi

Telhusu Tarihi'l-Yemen

Kitabu'l-l'lan bi't-Tevbih Limen Zemme't-Tarih(Cerh ve ta'dil kaidelerini anlatan uzun bir makaledir ki Müverrihlere yöneliktir.)

El-Cevahir ve'd-Dürer fi Tercümeti İbn Hacer

El-Kavlu'l-Mebni fi Tercümeti İbn Arabi.

Sonuç

1353-1453 yılları arasında yaşamış önemli müelliflerin kitaplarının hem ilmi hem de edebi kıymetleri olduğunu eserlerinin isimlerinden bile anlayabilmekteyiz. Öyle ki, eserlerin isimlerinde ebced, şiir kuralları ve aruza riayet edilmesi dikkat çekmektedir. Kitap isimleri sıradan değil çok edebi bir üslupla konmuştur. XV. yüzyıldaki bazı yazarların günümüzdeki tesirlerinin niçin daha çok olduğunu hayatlarını ve eserlerini bir nebze tanıdığımızda daha iyi anlamak mümkün olmaktadır. Denilebilir ki, tarihçiliğin modern manada bir ilim haline gelmesi büyük oranda XV. yüzyıl müellifleri sayesinde olmuştur.

39) Zeydan, s. 183; Ziyade, s. 39-45.

40) Ziyade, s. 39-45.